

ВИЗУАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ИЗДАНИЕ НА ФАКУЛТЕТА ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО
ПРИ ВТУ „Св. св. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

БРОЙ 2/ 2018

Правда Спасова

ВИЗУАЛНИЯТ ОБРАТ В СЪВРЕМЕННАТА КУЛТУРА – МИТ ИЛИ ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ?

Pravda Spasova

THE SO CALLED VISUAL TURN OF CONTEMPORARY CULTURE – MYTH OR REALITY?

Abstract: The paper deals with aesthetic and sociological questions, posed by the increasing role of the visual in everyday cultural practices and particularly in contemporary art. In this context the theories of Jean Baudrillard and Guy Debord are mentioned critically.

The conclusion of the author is that there is no reason to believe the problems of interpretation and the future of contemporary art are due to anything like specific visual turn of world culture nowadays. The visual leads to the rational, even to metaphysical if we are prepared to understand it.

Keywords: *visual, art, culture, meme, society.*

Често, когато се търсят спецификите на съвременната култура, в различен контекст и с различна оценъчна окраска се говори за нарасналата значимост на визуалното. Нещо повече, внушава се, че без да отчетем преобладаващата му роля в съвременното изкуство, без да приемем визуалния обрат в културата, няма как да разберем духа на времето, в което живеем.

За обрати в мисленето за и в правенето на изкуство, свързани с новите технологии, се говори интензивно през миналия век, предимно в контекста на все по-малко стремящото се към ретинално наслаждение изкуство. Наред с тези опити на Дада и Марсел Дюшан да разбият всички традиционни понятия на изобразителното изкуството, основано върху визуалното удоволствие, прословуто есе на Валтер Бенямин, публикуваното през 1936 г. – „Произведението на изкуството в ерата на механичното възпроизводство“, нанася нов удар върху същите тези понятия от различна посока. Става ясно, че съвсем нови форми на изкуството навлизат в пряка зависимост от променящите се технологични стандарти и че разчупват рамките и на естетическите критерии. До каква степен, остава отворен и спорен въпрос.

Какво общо има тази тенденция с твърдението за така наречения визуален обрат?

Отговорът може да бъде намерен в красноречивата аргументация на френските марксистващи социолози, свързващи класическата теория за алиенацията с констатираната от тях ориентация на съвременната култура към визуалност. Да припомним само заразителния патос на идеята за симулакрума на Бодрияр, развита в диагнозата, че вече сме изгубили критериите за реалност. В статията си, „Войната в Залива не се е случила“ (Jean Baudrillard, *The Gulf War Did not Take Place*), публикувана през 1991 г. в „Либерасион“ и „Гардиан“ по време на сраженията в Персийския залив, той предупреждава, че вече сме дотолкова потопени във виртуалния свят, че схващаме и най-драстичните реални събития според начина, по който ни ги представят визуалните медии.

Същото внушение се налага и в „Обществото на спектакъла“ на Ги Дебор (Guy Debord, *Society of the Spectacle*, Zone Books, N.Y., 1994), според когото колкото повече съзерцава съвременният човек, толкова по-малко живее и колкото повече се идентифицира с желанията, представени от образите, толкова по-малко автентично се самоосъзнава. Тази идея е психологически нюансирана разработка на Марксовата теория за алиенацията и понятието за фетиш, защото самите образи са определени от Дебор като продукт на собствената подсъзнателна дейност на зрителя, който неусетно е преминал от реалния във виртуалния свят. Телевизията и екранът са изместили действителността, а образите – автентичните потребности.

Новите интернет практики на общуване като че не само потвърждават, но и доразвиват подобни констатации. В контактите по мрежата, където това, което показваме, се приема за същност, плавно можем да се поддадем на едно нарцистично изграждане на идентичност, основана на визията. Всъщност и в ежедневието извън интернет активността твърде лесно подменяме усилието да се формираме като автентична индивидуалност с оформяне на външност посредством джогинг, фитнес, уелнес и масаж? Дали така постепенно не загърбваме характеристики, основополагащи за нашата човешкост?

Идеята, че целият ни живот се е прехвърлил във виртуалното отива далеч отвъд пределите на критичния патос срещу консуматорската природа на капитализма. По-нататък тя се трансформира в тотално усещане за екзистенциален дискомфорт.

Осъзнаването ролята на визуалните медии не води непременно до подобни антиутопични прогнози. През 1969 г. големият математик и педагог Калев Гатено публикува статията „Към една визуална култура: възпитание чрез телевизията“, където посочва възможностите на телевизионните образи при усвояването на знания. Наистина в наши дни киното, телевизията и електронните медии образуват по своеобразен начин, формират мода, вкусове, нагласи, но дали това е свидетелство за тотален визуален обрат в съвременната култура, при това с фатални последици за нашата субстанциалност?

Мисля, че нещата не стоят толкова апокалиптично. Самата идея за новостта на така наречения визуален обрат е манипулативна или поне повърхностна. Образите, както е известно, са не само основата на човешкото познание, те са в същината на общуването и, разбира се, на изкуството. И макар че, както пише Сюзън Зонтаг в есето „Светът на образите“ (*За фотографията*, Библиотека ФО, София 2013): „от Платон насам философите са се опитвали да намалят нашата зависимост от образа“, а в определени периоди изкуството като че я преодолява, акцентирайки върху словесността или концепта, смятам, че тези опити са безсмислени. Както и тревогите заради преобладаващата визуалност на съвременната културна парадигма. Защо пък просто не приемем, че изкуството и дори общуването ни са се върнали, носейки багажа на всички технологични възможности на съвременността, към своите най-древни форми? Дали добавъчната ни комуникация чрез мемега (или мими) не може да бъде видяна като реплика на посланията чрез скални рисунки, а кроскултурното съвременно артсъбитие – като връщане към ритуалността на древния хорос?

Разбира се, разчитам тези предложения да бъдат схванати като провокативни закачки, които си позволявам, защото самият въпрос доколко визуалният обрат е новост в човешката култура е сам по себе си несериозен. По-съществено е дали безспорната визуализация, характерна за нашата съвременност, е основание да твърдим, че културата ни е взела такъв обрат.

Моят отговор е, че не е. Защото нито образът се отнася просто до видимостта, нито има нещо такова като само визуални медии.

Азбучна констатация е, че образите са мрежа от отношения между видими и невидими елементи, че без да „казват“, те ни водят не само към неизразимо съзерцание, но и до подсказани идеи, т.е. към понятийното мислене. Това явно трябва да бъде припомняно заради мнимата заплаха от опростачване на нашата култура, приписвана на преобладаващата роля на визуалното. Казва ни се, че заради него била изчезнала разликата между високото и масовото изкуство и дори самото изкуство, такова каквото го познаваме, било на изчезване.

Ако традиционното мислене за изкуството е разбито, то причината далеч не е по-силното присъствие на визуалното. То просто отново провокира разговора за изкуството, поставян нееднократно през XX век – от абстракционизма и Дада до концептуализма и инсталациите. Пък и съвсем не съм убедена, че консумацията на образи означава подмяна на действителността. Вярно е, че често описваме

някакво случило се пред очите ни събитие, казвайки: „беше като на кино“, но това „като“ фиксира сравнение между две реалности, а не сляпо потапяне в илюзорната. Освен това е също толкова вярно, че киното не просто реферира към, но и създава вербални кодове – произходът на думата „папараци“, например се отнася не до плеймейтката, представяща съответния телевизионен формат, а до емблематичния филм на Фелини „Сладък живот“. Емблематичен, както се оказва, не само с ярките образи, цитирани по-нататък от самото кино, а с излизането именно благодарение на тях извън визуалността на филма. Впрочем киното от край време проявява стремеж към философска рефлексия – да си припомним „Седмият печат“ от 1956 г. на Бергман. Тази тенденция вече е обговорена от кинознанието като установен факт: пример за това са книгите на Робърт Йанал „Хичкок като философ“, на Ървинг Сингър „Трима кинотворци философи: Хичкок, Уелс, Реноар“, както и популярните интернет списания *Film-philosophy*, *Philosophy and Film*.

Може би под натиска на визуалността съвременната литература отстъпва. Несъмнено е, че все по-рядко се забавляваме с езикови игри или портманто изрази, а прозата на Джойс, ако някога е била привлекателна, днес да изглежда безвъзвратно отминала странна реликва. Но това не означава, че съвременността гледа на изкуството единствено чрез оптиката и това обеднявало мисленето ни, защото визуалното действало като послание без код и така можело да е универсален език, който във всички случаи е опростен. Зрението води към вербалното, рационалното, понятийното, в крайна сметка метафизичното, ако имаме нагласата да го осъзнаем. Тоест, ако имаме капацитета да не сме повърхностни.

Или, казано накратко с част от афоризма на Оскар Уайлд: „*Мистерията на света е видимото, а не невидимото*“.